

مجله علمی پژوهشی «پژوهش‌های برنامه درسی»

انجمن مطالعات برنامه درسی ایران

دوره چهاردهم، شماره اول، پیاپی ۲۷، بهار و تابستان ۱۴۰۳

صفحه‌های ۱۳۸-۱۰۹

بررسی و تحلیل تصاویر کتاب‌های «عربی، زبان قرآن» متوسطه دوم بر اساس نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون (۲۰۰۶)

بهنام آقائی نژاد^۱، روح الله صیادی نژاد^{۲*}، علی نجفی ایوکی^۳

چکیده

نظریه دستور زبان خوانش تصاویر در حوزه نشانه‌شناسی اجتماعی قرار می‌گیرد. کرس و ون لیوون (۲۰۰۶) با الهام از فرانش‌های معنایی هالیدی (۱۹۹۶) ساختاری مشابه را برای تحلیل تصاویر ابداع نموده و قائل به فرانش‌های بازنمودی، تعاملی و ترکیبی در تصاویر شدند. در این نوشتار با استفاده از این نظریه، به بررسی تصاویر اصلی کتاب‌های عربی متوسطه دوم پرداخته می‌شود. تصاویر از منظر فرانش‌های بازنمودی و تعاملی به صورت مجزا و از منظر فرانش ترکیبی به صورت پیوسته و رابطه‌ای مورد بررسی قرار گرفتند. یافته‌های پژوهش بیانگر این است که در فرانش بازنمودی، تصاویر مفهومی زیاد است، اما تصاویر روایتی بسیار کم است و رخداد و اعمالی به تصویر کشیده نمی‌شوند. بنابراین، توازن بین الگوی روایتی و مفهومی برقرار نشد که از نقاط ضعف تصاویر کتاب‌های مورد پژوهش در این فرانش است. بر اساس الگوهای فرانش تعاملی، بیش‌تر تصاویر از لحاظ الگوی تماس، در حالت ارائه‌دهنده و نمایه‌شی قرار دارند که با توجه به آموزشی بودن کتاب‌ها منطقی به نظر می‌رسد، اما بین الگوهای فاصله و زاویه دید تناقض در معادل معنایی تصاویر ایجاد شده است. از منظر فرانش ترکیبی، حدود نیمی از تصاویر دارای الگوی رایج ترکیب‌بندی نیستند که این امر موجب می‌شود تا فراگیران نتوانند به صورت کامل به موضوع و هدف تصویر پی ببرند. همچنین، در اکثر تصاویر تناسب میان متن و تصویر در حد ایده آل برقرار نیست که از نقاط ضعف دیگر تصاویر در این فرانش می‌باشد. بنابراین، بایسته است تغییراتی در الگوهای بصری و متنی تصاویر این کتاب‌ها صورت بگیرد تا موجب کارایی بیش‌تر تصاویر برای فراگیران شود.

واژه‌های کلیدی: کتاب‌های عربی متوسطه دوم، تصویر، نظریه دستور خوانش تصاویر، کرس و ون لیوون.

۱. دانشجوی دکتری رشته زبان عربی، دانشگاه کاشان، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، کاشان، ایران.

۲. دانشیار گروه زبان عربی، دانشگاه کاشان، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، کاشان، ایران.

۳. دانشیار گروه زبان عربی، دانشگاه کاشان، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، کاشان، ایران.

* نویسنده مسئول مقاله: saijadi57@gmail.com

مقدمه

کتاب‌های درسی به دلیل اینکه نقش اساسی را در آموزش ایفا می‌کنند و یکی از مهم‌ترین اجزای نظام آموزشی می‌باشند، بایسته است پیوسته مورد بررسی و مذاقه قرار گیرند و متناسب با یافته‌های پژوهش‌های جدید بازنگری شوند. یکی از اجزای مهم کتاب‌های درسی، تصاویر است. پژوهش‌های متعدد نشان داده است که هر وقت از متن و تصویر همزمان برای آموزش استفاده شود نسبت به زمانی که متن به تنهایی به کار برده شود، میزان یادگیری بیشتر است. تصاویر به عنوان وسیله کمک آموزشی کمک شایانی در زمینه انتقال و فهم و درک مطالب آموزشی دارد. همچنین، مطالعات حوزه آموزش نشان داده است که تصاویر موجب تسهیل فرآیند یادگیری متون آموزشی و نیز افزایش سرعت یادگیری می‌شود. امروزه تصاویر تقریباً در همه کتاب‌ها استفاده می‌شود. وقتی از متن و تصویر همزمان برای آموزش استفاده می‌شود نسبت به زمانی که متن به تنهایی به کار برده می‌شود، میزان یادگیری بیشتر است؛ زیرا زمانی که انسان به تصاویر، طرح‌ها و عکس‌ها نگاه می‌کند، آنها را به ذهن منتقل کرده و به صورت تصویر در مغزش بایگانی می‌کند: Zohrabi, 2007: (251). هیبینگ و اریکسون^۱ (۲۰۰۳) نیز در این رابطه معتقدند که «ارزش یک تصویر بیش از هزار کلمه است» (2003: 758). بنابراین، یکی از موارد مهم و تاثیرگذار در آموزش زبان عربی متوسطه دوم، استفاده از تصاویر مناسب در کتاب‌های درسی این مقطع است. از این رو، در این پژوهش به بررسی تصاویر کتاب‌های درسی عربی متوسطه دوم (رشته ادبیات و علوم انسانی) تحت عنوان «عربی، زبان قرآن ۱، ۲ و ۳» بر اساس نظریه دستور خوانش کرس و ون لیوون^۲ (۲۰۰۶) پرداخته می‌شود. بر اساس این نظریه، تصاویر در ابعاد گوناگون هم به صورت مجزا، از لحاظ فرانش بازنمودی و تعاملی و هم به صورت پیوسته از نظر تناسب تصویر با متن و پیوند با معنای بازنمودی و تعاملی از لحاظ فرانش ترکیبی مورد بررسی قرار می‌گیرند. با توجه به آنچه بیان شد، پرسش‌های پژوهش بدین شرح می‌باشد:

- تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه دوم بر اساس نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون چگونه ارزیابی می‌شود؟
- تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه دوم تا چه حد با فرانش بازنمودی، تعاملی و ترکیبی نظریه کرس و ون لیوون سازگاری و مطابقت دارد؟

¹ Hibbing & Ericson

² Kress & Van Leeuwen

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متنوعی در داخل و هم در خارج کشور پیرامون بررسی تصاویر کتاب‌های درسی بر اساس نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون که در حوزه نشانه‌شناسی اجتماعی می‌باشد، صورت گرفته است، اما تاکنون پژوهشی در راستای بررسی تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه دوم بر اساس این نظریه انجام نشده است.

Tahririan & Sadri (2013) تصاویر کتاب‌های زبان انگلیسی متوسطه دوم را بر اساس نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج پژوهش آنها بیانگر این است که هرچند تصاویر این کتاب‌ها دارای کارکرد توضیحی‌اند، اما از قابلیت بالقوه آنها مانند شیوه بازنمایی تصاویر، به صورت کامل استفاده نشده است و این کاستی‌ها باعث شده است که فراگیران نتوانند با تصاویر ارتباط برقرار کنند.

Rouhani & Deiri (2017) به بررسی فرانتش بازنمودی نظریه خوانش تصاویر کرس و ون لیوون در کتاب‌های زبان انگلیسی متوسطه اول پرداخته‌اند و نتیجه گرفتند که در انتخاب تصاویر این کتاب‌ها، الگوی مناسب با چارچوب این نظریه با توجه به روند رشد ذهنی دانش‌آموزان ارائه نشده است.

Ahmadi (2020) و همکاران در تحقیق خود، به بررسی تصاویر درس‌نامه آموزش زبان فارسی بر اساس نظریه مورد بحث پرداخته‌اند و نتایج پژوهش آنها بیانگر کم بودن تصاویر روایتی از لحاظ بعد بازنمایی است و هم‌چنین، تصویرگران سعی کرده‌اند الگوی قالب فرهنگ ملی و میهنی ایران را به مخاطبان این کتاب‌ها که غیر فارسی‌زبان‌اند، ارائه دهند.

Tanhaei Ahari (2020) و همکاران رابطه متن و تصویر را در کتاب‌های زبان انگلیسی «VISION» با روش توصیفی و تحلیلی بر اساس نظریه خوانش تصاویر کرس و ون لیوون مورد بررسی قرار داده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که در این کتاب‌ها انتقال معانی به دلیل عدم تناسب لازم میان متن و تصویر، دچار مشکل شده و اهداف آموزشی حاصل نشده است.

مطالعات محدودی نیز در راستای بررسی و تحلیل تصاویر کتاب‌های درسی عربی بر اساس نظریه کرس و ون لیوون فقط در مقطع متوسطه اول انجام شده است که عبارتند از:

Aghaei Nezhad (2022) و همکاران تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول را بر اساس نظریه کرس و ون لیوون مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج پژوهش آنها بیانگر این است که در سطح فرانتش ترکیبی یا متنی، ارتباط و تناسب میان متن و بیش‌تر تصاویر برقرار نشده است که از نقاط ضعف این کتاب‌ها به شمار می‌رود.

کتاب‌های عربی متوسطه اول بر اساس نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون و تطبیق آن با دیدگاه رشد‌شناسی گو و فنگ پرداخته‌اند و دریافتند که الگوی مناسب در انتخاب تصاویر در پایه هفتم تا نهم متناسب با روند رشد شناختی و ادراکی فراگیران وجود ندارد.

مبانی نظری

تصویر

در زبان‌های اروپایی واژه image برای تصویر به کار رفته است که این واژه نیز ریشه اصلی واژه دیگری به نام تقلید (imitation) است. (Oxford English Dictionary, 1989: image). جیمز گیسون^۱ که یکی از افراد پیشرو در نشانه‌شناسی تصویری است، درباره مفهوم تصویر می‌گوید: «تصویر عبارت است از خطوط و علائمی که بر سطح دو بعدی، نقش بسته می‌شود و می‌توان آن را فرامود صحنه‌هایی از جهان متعارفی که به ادراک ما درآمده محسوب کرد» (Zamiran, 2004: 188). تصویر وسیله‌ای است که انسان‌ها برای بیان احساسات و عواطف خویش و ثبت افکار و اندیشه هایشان از آن استفاده می‌کنند (Al abed, 2008: 27).

تصویر آموزشی

تصویر آموزشی یکی از مهم‌ترین قسمت‌هایی است که گفتمان آموزشی جهت ترغیب یادگیرنده و ایجاد ارتباط بر آن استوار است و یکی از ابزارهای اقناعی است که به راحتی وقایع و جهان خارج را در خود منعکس می‌کند (Sa'adi, 2009: 18). هم‌چنین، این گونه تصاویر، قابلیت‌های مهمی در زمینه آموزش زبان دوم و توسعه مهارت‌های زبانی دارند؛ به دلیل اینکه این قبیل تصاویر باعث واضح شدن متن مورد مطالعه و یادگیری بیش‌تر می‌شود (غریب، ۲۰۰۱، ص. ۱۶۳). بنابراین، تصاویر در کتاب‌های درسی به عنوان منبع مهمی از منابع آموزشی به شمار می‌روند و همواره به عنوان یک ابزار آموزشی، مورد توجه متخصصان حوزه تعلیم و تربیت می‌باشند.

¹ James Gibson

نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون (۲۰۰۶)

نظریه دستور خوانش تصاویر در حوزه نشانه‌شناسی اجتماعی قرار گرفته است. کرس و ون لیوون دستور زبان نقش‌گرای نظام‌بنیاد مایکل هالیدی^۱ (۱۹۹۶) را مبنای مطالعه خود قرار دادند و این نظریه‌شان را به منظور تحلیل تصاویر به کار بردند. آنها در یکی از آثار مهم‌شان به نام «خوانش تصاویر، دستور طراحی بصری» به موضوع نحوه تحلیل تصاویر پرداختند (Kress & Van Leeuwen, 2006: 1-3). ون لیوون در مورد نظریه خود و حوزه نشانه‌شناسی اجتماعی می‌گوید که «این حوزه از متون بسیار متنوعی از جمله عکس‌ها، تبلیغات، صفحات، روزنامه‌ها و فیلم‌ها بهره می‌گیرد تا چگونگی خلق معنا از رهگذر تعاملات پیچیده نشانه‌شناختی را توضیح دهد» (Van Leeuwen, 2016: 15). به اذعان ویل کاکس^۲ (۲۰۱۴) فرانش‌های توصیف شده هالیدی توسط کرس و ون لیوون تغییر داده شدند و مبنای نظریه‌شان قرار گرفت تا به خوانش تصاویر بپردازند. کرس و ون لیوون فرانش‌های دستوری نظام‌مند هالیدی (۱۹۹۶) را از فرانش‌اندیشگانی به بازنمودی، از فرانش بینافردی به تعاملی و از فرانش متنی به ترکیبی تغییر دادند تا در نظریه خود برای تحلیل و خوانش تصاویر به کار ببرند (Kress & Van Leeuwen, 2006: 1-3). نظر به اینکه در این پژوهش بر اساس فرانش‌های بیان شده توسط کرس و ون لیوون به تحلیل و بررسی تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه دوم پرداخته شده، در ادامه هر یک از این سه فرانش توضیح داده می‌شود.

فرانش بازنمودی^۳

در رویکرد «دستورخوانش تصاویر» فرانش بازنمودی معادل فرانش‌اندیشگانی در زبان است. این فرانش با اجزاء سازنده تصاویر مانند اشیاء و اشخاص و مکان‌ها مرتبط است. ایده نوین نظریه دستور خوانش تصاویر برای تحلیل تصاویر از نظر فرانش بازنمودی مربوط به تأکید آن بر نحو تصاویر به عنوان یک منبع بازنمودی است. کرس و ون لیوون این الگوهای نحو بصری را بر اساس کارکرد آنها در ایجاد ارتباط معنادار بین اجزاء تصویر، به دو الگوی روایتی و الگوی مفهومی تقسیم بندی کرده‌اند (Kress & Van Leeuwen, 2006: 47-49).

¹ Holiday

² Wilcox

³ Representational Metafunction

الگوی روایتی^۱

در الگوی روایتی، تصاویر به واسطه یک بردار شناخته می‌شوند که این بردار خطی است که دو سر آن، اجزای گوناگون تصویر را به هم مرتبط کرده و مشخص‌کننده فعالیت‌ها، کنش‌های عناصر و اجزاء موجود در تصویر است که این امر منجر به انجام فعلی یا کاری در آن می‌شود (Kress & Van Leeuwen, 2006: 59).

کرس و ون لیوون در رابطه با این الگو بیان می‌کنند که وقتی مشارکان در تصویر از طریق بردار به یکدیگر متصل می‌شوند، در حال انجام عملی برای یکدیگر یا با یکدیگر هستند (همان). اگر هم کنشگر و هم هدف کنش در تصویر باشد، تصویر را گذرا می‌نامیم و اگر تصویری فقط شامل کنشگر و عنصر نشان‌دهنده کنش باشد و هدف در آن نمایان نباشد، آن تصویر را ناگذرا می‌خوانیم (Tanhaei Ahari & Ameri & Shoeiri, 2020: 156).

الگوی مفهومی^۲

تصاویری که دارای بردار کنش نیستند، با الگوی مفهومی مورد تحلیل قرار می‌گیرند. در این الگو برخلاف الگوی روایتی، رخدادی در تصویر وجود ندارد. پس در این الگو اجزاء را در حال انجام کار و کنشی نشان نمی‌دهد بلکه آنها در وضعیت چیزی بودن، به گروهی تعلق داشتن، معنایی داشتن، ویژگی معینی داشتن نشان می‌دهد (Kress & Van Leeuwen, 2006: 79-80). بنابراین، در این نوع تصاویر، افراد، اشیاء و مکان‌ها به صورت بصری تعریف، تحلیل و دسته‌بندی می‌شوند. این نوع تصاویر که تحت عنوان «ساختارهای مفهومی» هم از آنها یاد می‌شود، خود به سه دسته ساختارهای طبقه‌بندی، نمادین و تحلیلی تقسیم‌بندی می‌شوند که پرداختن به همه این موارد در این مجال نمی‌گنجد.

فرانقش تعاملی^۳

در این فرانقش، جهت نگاه کردن مشارکت‌کنندگان حاضر در تصویر، کیفیت قرار گرفتن این مشارکت‌کنندگان و درخواست و پیامی که به وسیله تصاویر ارائه می‌شود، فرانقش تعاملی را شکل می‌دهد. در درک این معناها توسط مشاهده‌گر، سه عامل تأثیرگذار می‌باشند؛ کرس و ون لیوون در مورد این سه عامل می‌گویند: «تصاویر از شیوه‌های خاصی برای باز نمود روابط و تعاملات اجتماعی

¹ Narrative pattern

² Conceptual pattern

³ Interactive Metafunction

استفاده می‌کنند که می‌توان به تماس، فاصله اجتماعی و نگرش (زاویه دید) اشاره کرد» (Kress & Van Leeuwen, 2006: 114). در ادامه به توضیح مختصر این سه عامل پرداخته می‌شود.

تماس^۱

در بعضی از تصاویر، افراد درون تصویر به طور مستقیم به بیننده نگاه می‌کنند و از این طریق با بیننده تماس و ارتباط برقرار می‌کنند و تصویری از پیدایش یک رابطه را ایجاد می‌کنند؛ کرس و لیوون این نوع تصاویر را درخواست کننده (تقاضاگر) می‌نامند، ولی اگر این نوع از تماس فرضی در تصاویر وجود نداشته باشد، از نوع ارائه‌دهنده (عرضه‌گر) قلمداد می‌شوند. هم‌چنین، اگر عناصر انسانی به کار نرفته باشند، تصاویر در حالت نمایشی قرار دارند که به نوعی مرتبط با حالت ارائه‌دهنده می‌باشند. در این نوع تصاویر هیچ‌گونه ارتباط چشمی بین بیننده و شرکت کننده بازنمود شده ایجاد نمی‌شود. به گفته کرس و ون لیوون در این نوع تصاویر مشارکت‌کنندگان بازنمود شده مانند منبع اطلاعاتی در معرض دید بیننده قرار می‌گیرد (بنگرید به: Kress & Van Leeuwen, 2006: 117-121).

فاصله^۲ (نما)

تصاویر این امکان را دارند که افراد، اشیاء و مکان‌ها را به بیننده نزدیک یا دور کنند. در زبان تصویری این فاصله به اندازه قاب اطلاق می‌شود. آنچه در این میان باعث ایجاد معانی متفاوت و ویژه می‌شود، نوع نمایی است که بر اساس آن تصویر نشان داده می‌شود؛ مثلاً مشاهده افراد در قاب کلوزآپ (نمای نزدیک) می‌تواند نشان‌دهنده تصویری باشد که آدم‌های نزدیک و صمیمی در آن دیده می‌شوند که می‌توان تمام جزئیات و چهره آنها را مشاهده کرد؛ در مقابل مشاهده افراد در قاب لانگ شات (فاصله زیاد) نشان‌دهنده موقعیتی است که همواره افراد غریبه در آن وجود دارند. البته باید توجه کرد که بین نمای نزدیک و نمای دور حالت‌های فراوانی می‌توان در نظر گرفت (همان، صص. ۱۲۴-۱۲۵).

زاویه دید^۳ (نگرش)

زاویه دید عامل دیگری از فرآیند تعاملی است که موجب ایجاد پیوند میان شرکت‌کنندگان بازنمود شده و بیننده می‌شود. ون لیوون در رابطه با آن می‌گوید که زاویه دید به نوعی پتانسیل معناسازی

¹ Contact

² Distance

³ Point of view

دارد و می‌توان آن دسته از معانی را که زوایای دید گوناگون در اختیار خالقان تصویر و بیننده قرار می‌دهد، به دست آورد (همان، صص. ۱۲۹-۱۳۰). پس زاویه دیدهای گوناگون در تصاویر این امکان را دارند که معانی گوناگونی را به طور ضمنی به بیننده برسانند. در جدول ۱ الگوهای بصری و معادل معنایی آنها قابل ملاحظه است.

جدول ۱. معادل بصری و معنایی تصاویر در فرانشس تعاملی

(برگرفته از (Kress & Van Leeuwen, 2006:148)

معادل معنایی تصاویر	معادل بصری تصاویر	
تقاضاگر(درخواست‌کننده)	خیره شدن به بیننده	تماس
عرضه‌گر(ارائه‌دهنده)	نبودن نگاه از داخل تصویر به سمت بیننده	
شخصی، صمیمی	کلوزآپ(نمای نزدیک)	فاصله
اجتماعی	مدیوم شات(نمای متوسط)	
غیر شخصی، غیر صمیمی، فاصله	لانگ شات(نمای دور)	زاویه دید
مشارکت و درگیر شدن بیننده/تساوی و برابری	روبرو/هم‌سطح چشم	
جدابودگی بیننده از افراد تصویر	مورب/نیم‌رخ/مایل	زاویه دید
قدرت بیننده	از بالا	
قدرت جزء بازنمایی شده تصویر	از پایین	

فرانشس ترکیبی^۱

فرانشس ترکیبی بیش‌تر برای تحلیل منابعی به کار می‌روند که تصاویر و نوشته را در کنار یکدیگر برای رساندن یک معنا به کار می‌گیرند (Rezaei & Sojoudi, 2015: 122) مانند صفحات روزنامه‌ها و مجله‌ها و کتاب‌های درسی که شامل متن و تصویر باشند. کرس و ون لیوون در مورد این فرانشس می‌گویند: «معانی ترکیبی فرانشس‌های تعاملی و بازنمودی را با هم یکپارچه می‌سازند تا یک کل معنادار را تشکیل دهند» (Taghipour & Yavari & Marasi: 71). این کار از راه مؤلفه‌های مهم فرانشس ترکیبی یعنی ارزش اطلاعات، قاب‌بندی و برجستگی صورت می‌گیرد. در کنار این سه عامل

^۱ Compositional Metafunction

به مؤلفه مهم دیگر تحت عنوان رابطه و میزان تناسب تصویر با متن مربوطه پرداخته می‌شود زیرا این فرانش همان‌گونه که بیان شد، بیش‌تر برای تصاویری به کار می‌رود که همراه با متن باشند. در ادامه این مؤلفه‌ها بیان می‌شوند.

ارزش اطلاعاتی^۱

ارزش اطلاعاتی به محل قرار گرفتن عناصر در تصویر اشاره دارد. ایده کلی این است که نقش هر جزء مشخص نسبت به کل بستگی به این دارد که در سمت چپ یا راست، مرکز یا حاشیه و یا در بخش بالا یا پایین فضای تصویر و متن صفحه قرار گرفته باشد (Zargar balaye jam & Modarrese, khiabani, 2020: 101).

بر اساس گفته کرس و ون لیوون آنچه در بالا قرار می‌گیرد بالقوه و آنچه پایین قرار می‌گیرد، واقعی خوانده می‌شود و در مرکز یا حاشیه قرار گرفتن عناصر هم تفاوت معنایی ایجاد می‌کند. عناصر مرکزی نسبت به عناصر حاشیه تصاویر غالباً مهم‌تر تلقی می‌شوند و آنچه در مرکز قرار می‌گیرد به عنوان متحد کننده عناصر حاشیه مشاهده می‌شود (Kress & Van Leeuwen, 2006: 179-194).

قاب‌بندی^۲

قاب‌بندی نشان دهنده این است که عناصر موجود در یک ترکیب تصویر به تنهایی هویت داشته باشند یا به عنوان کلی به هم پیوسته بازنمایی شوند. از این رو، قاب‌بندی می‌تواند موجب پیوند یا گسستگی عناصر موجود در تصویر شود. گسستگی به شکل‌های گوناگونی می‌تواند ایجاد شود؛ مثل خطوط نازک یا درشت قاب‌بندی، ایجاد فضای خالی بین عناصر، تضاد رنگ و فرم که اشاره به درجات گوناگونی از گسستگی دارد. در مقابل، پیوستگی نیز با روش‌های گوناگون می‌تواند شکل بگیرد؛ مانند همخوانی و شباهت در فرم و رنگ، بردارهایی که اجزا و عناصر را به هم وصل می‌کنند (Rezaei & Sojoudi, 2015: 123). بنابراین، ابزارهای قاب‌بندی می‌توانند با توجه به حضور یا عدم حضورشان عناصر درون تصویر را به یکدیگر مرتبط و یا از هم جدا کنند.

¹ Information Value

² Framing

برجستگی^۱

مؤلفه برجستگی اشاره به این مسئله دارد که برخی عناصر تصویر ممکن است به شکلی بازنمایی شوند که بیش‌تر از بقیه عناصر، چشم را درگیر کنند. این امر ممکن است از راه اندازه، تضاد ترکیب رنگ‌ها اتفاق بیفتد. کرس و ون لیوون در رابطه با برجستگی بر این باورند که: «برجستگی نتیجه فعل و انفعال بین عناصر بصری متعددی می‌باشد که مانند یک سرنخ کار می‌کند که به مشاهده‌گر نشان‌دهد که چه عنصری از بقیه مهم‌تر است» (Kress & Van Leeuwen, 2006, pp. 201-202)

رابطه تصویر و متن

بر اساس نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون، مؤلفه‌های سه‌گانه فرانتش ترکیبی، فقط بر تصاویر اعمال نمی‌شوند بلکه در متن‌های ترکیبی یعنی منابعی که دارای متن نوشتاری همراه با تصاویر هستند هم به کار برده می‌شوند؛ مانند موضوع مورد پژوهش یعنی کتاب‌های عربی متوسطه دوم که جزء همین متن‌های ترکیبی قلمداد می‌شود. بنابراین، به دلیل اهمیت این مورد در کتاب‌های درسی که بر اساس گفته هاجینسون^۲ و تورز^۳ «عامل اصلی یادگیری و آموزش در بیش‌تر کشورها می‌باشد» (1994, p. 315) و همچنین، بنابر گفته مایر^۴ که «به کارگیری تصاویر و متن در کنار هم موجب درک بهتر می‌شود» (Nazari Monzam & Mousavi, 2006: 32) به این مؤلفه مهم در تحلیل تصاویر پرداخته می‌شود.

روش پژوهش

این پژوهش به دو روش کمی (آمار توصیفی) و کیفی (تحلیل تصاویر) بر اساس فرانتش‌های بازنمودی، تعاملی و ترکیبی نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون با هدف پاسخ به پرسش‌های پژوهش انجام گرفته است. به منظور گردآوری داده‌ها از چک لیست و برای تجزیه و تحلیل آنها از دو رویکرد بررسی فراوانی داده‌های پژوهش و تحلیل محتوا استفاده شد. مواد درسی مورد مطالعه در این پژوهش، کتاب‌های عربی متوسطه دوم پایه دهم، یازدهم و دوازدهم رشته ادبیات و علوم انسانی چاپ سال ۱۴۰۱ می‌باشد. واحدهای مورد تحلیل و بررسی در این پژوهش، تصاویر ورودی و اصلی همراه با متن هر یک از دروس کتاب‌های مذکور است. با توجه به اینکه کتاب

¹ Saliency

² Hutchinson

³ Torres

⁴ Mayr

های عربی پایه دهم شامل هشت درس، پایه یازدهم شامل هفت درس و پایه دوازدهم شامل پنج درس می‌باشد و هر درس یک مورد از این تصاویر اصلی را دارا می‌باشد، نمونه پژوهشی شامل ۲۰ مورد از این قبیل تصاویر اصلی هر یک از دروس همراه با متن مربوط به آن هست. تصاویر این کتاب‌ها از منظر فرانش‌های باز نمودی، تعاملی و ترکیبی نظریه فوق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. از آنجایی که در این پژوهش مجال پرداختن به همه این تصاویر نیست، سه مورد از تصاویر هر یک از این سه پایه به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند و مورد بررسی قرار می‌گیرند اما نتایجی که در قسمت نتیجه‌گیری این پژوهش ذکر می‌شود بر مبنای کل تصاویر می‌باشد.

واکاوی داده‌های پژوهش

در ادامه به منظور انجام پژوهش، تصاویر ورودی و اصلی هر یک از درس‌های کتاب‌های عربی متوسطه دوم که جمعا ۲۰ مورد است، به صورت کامل و جامع بر اساس نظریه دست‌ورخوانش تصاویر کرس و ون لیون مورد بررسی و واکاوی قرار گرفتند. همان‌گونه که بیان شد به دلیل محدودیت حجم نوشتار، ۳ مورد از تصاویر به عنوان نمونه مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند، اما نتایج حاصل از تحلیل کمی داده‌ها و کل تصاویر در جداول شماره ۲ تا ۴ ارائه می‌شود تا به بهترین نحو در راستای اهداف پژوهشی گام برداشته شود.

نمونه پژوهشی اول (از کتاب عربی، زبان قرآن پایه دهم)

تصویر و متن ۵-۱

(Arabic, the language of Quran in 10th grade, 2022: 57)

تحلیل بصری تصویر از نظر فرانش بازنمودی

در فرانش بازنمودی، تصاویر از نظر نوع الگوی بصری، نحوه بازنمایی اجزاء و عناصر موجود مورد بررسی قرار می‌گیرند. این تصویر از نظر الگوی بصری ساختار روایتی دارد زیرا در این تصویر کنش وجود دارد و کنشگر غواصی است که در زیر آب در حال شنا می‌باشد و عمل شنا کردن توسط او فرایند کنش محسوب می‌شود، اما به دلیل اینکه هدف کنش یعنی مقصد شنا کردن غواص در تصویر مشخص نیست، از نوع فرایند روایتی ناگذرا است. هم‌چنین، در این تصویر به دلیل خط نگاه کنشگر افزون بر کنش، واکنش نیز وجود دارد؛ ولی به دلیل اینکه فقط صاحب نگاه در تصویر وجود دارد و خط نگاه او به سمت بیننده است و هدف مشخص نیست، نوع واکنش هم از نوع غیرگذرا است. از نظر اجزاء و عناصر، در این تصویر عمق دریا بازنمایی شده است که عناصر گوناگون متعلق به آن مانند انواع گونه ماهی‌ها، جلبک‌ها و صخره‌های دریا به چشم می‌خورد. از نظر وضع ظاهری فرد بازنمایی شده، لباس مشکی با ماسک اکسیژن مخصوص غواصی است که متناسب با موضوع کنش است و همه عناصر این تصویر تداعی‌کننده محیط دریا می‌باشد.

تحلیل بصری تصویر از نظر فرانشس تعاملی

در فرانشس تعاملی تصاویر از نظر الگوهای تماس، فاصله و نگرش (زاویه دید) مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرند. از نظر تماس این تصویر در حالت درخواست‌کننده یا تقاضاگر قرار دارد؛ به دلیل اینکه تنها کنشگر بازنمایی شده در تصویر به صورت مستقیم به بیننده نگاه می‌کند. به باور کرس و ون لیوون، در این نوع از تصاویر به دلیل نگاه مستقیم کنشگر به بیننده، برداری خط نگاه او را به سمت بیننده وصل می‌کند و تصویر را در حالت درخواست‌کننده قرار می‌دهد و کارکرد این نوع از تصاویر خطاب قرار دادن بیننده به طور مستقیم است (Kress & Van Leeuwen, 2006: 117-118). بنابراین، وجود این خط نگاه به سمت بیننده باعث تماس و تعامل بین بیننده و موضوع تصویر می‌شود و این نگاه مستقیم که فرد بازنمایی شده به بیننده دارد، نشان‌دهنده نوعی دعوت او به حضور در درون کادر تصویر و درون دنیای خویش است و از این رو، ارتباط بین بیننده و تصویر ایجاد شده است. از نظر فاصله، تصویر دارای نمای دور یا لانگ شات است و دلالت بر جدایی بین کنشگر درون قاب تصویر و بیننده دارد؛ زیرا تمام بدن فرد، بازنمایی شده است و محیط اطراف قابل مشاهده است. از نظر نگرش، زاویه دید هم سطح چشم و رو به رو برای این تصویر به کار برده شده است که حس برابری را بین بیننده و موضوع القاء می‌کند اما به دلیل اینکه جزئیات عناصر بازنمایی به طور دقیق مشخص نیست دلالت بر فاصله بیننده با موضوع تصویر دارد.

تحلیل بصری تصویر و رابطه آن با متن از نظر فرانشس ترکیبی

در فرانشس ترکیبی تصاویر به صورت مجزا از منظر ارزش اطلاعاتی، قاب‌بندی و برجستگی مورد بررسی و واکاوی قرار می‌گیرند و هم‌چنین، به صورت پیوسته از لحاظ رابطه تصویر با متن مربوطه و هم‌چنین، تناسب این فرانشس با معانی بازنمودی و تعاملی ارزیابی می‌شوند.

بررسی مجزای تصویر

از نظر ارزش اطلاعاتی و ترکیب‌بندی تصویر دارای الگوی مرکز - حاشیه می‌باشد زیرا تنها کنشگر که غواص می‌باشد تا حدودی در مرکز تصویر و جلوتر از سایر عناصر بازنمایی شده است و اجزاء و عناصر دیگر تصویر در حاشیه به کار برده شده‌اند. مانند انواع گونه‌های ماهی، صخره‌ها که عناصر حاشیه را در این تصویر شکل می‌دهند. برجسته‌ترین عنصر تصویر هم شخص غواص می‌باشد؛ به دلیل اینکه تنها کنشگر موجود در این عکس است و نقش اصلی را ایفا می‌کند و جلوتر از سایر

عناصر قرار گرفته است. از نظر قاب‌بندی، بین عنصر اصلی و عناصر و اجزاء حاشیه‌ای تصویر یعنی شخص غواص و محیط دریا، تناسب و پیوستگی وجود دارد.

بررسی رابطه تصویر با متن

در این شکل، تصویر در بالا و متن در زیر آن قرار دارد. در مورد بالا و پایین بودن متون تصویری و نوشتاری، کرس و ون لیوون به تفاوت معنایی بالقوه معتقدند. آنها بیان می‌کنند که آنچه در بالای متون چند شیوه‌ای قرار می‌گیرند ایده آل و آنچه در پایین قرار می‌گیرند واقعی قلمداد می‌شوند (Kress & Van Leeuwen, 2006, p. 186). در این شکل نیز تصویر در بالا و متن در زیر آن نوشته شده است و بر اساس نظر کرس و ون لیوون این تصویر در جایگاه ایده آل قرار دارد. موضوعی که در این متن (آیه ۲۰ سوره عنکبوت) مطرح شده، اهمیت توجه به آفرینش نعمت‌های خداوند و سیر و سفر در زمین برای این هدف است و تصویر نمونه ایده آل بصری این هدف متن یعنی توجه به یکی از آفرینش خداوند یعنی دریا به دلیل عناصر شگفت‌انگیزی که دارد است. از این رو، تصویر به عنوان مثال عینی از متنی است که در مورد توجه به آفرینش خداوند است. با توجه به اینکه بر اساس نظر کرس و ون لیوون «فرانقش ترکیبی، فرانقش‌های باز نمودی و تعاملی را یکپارچه می‌سازد» این مهم در این متن و تصویر رعایت شده و می‌توان گفت که هر چند که عنصر اصلی تصویر یعنی کنشگر (غواص) در متن ذکر نشده است، اما تصویر و متن پیوستگی و تناسب دارند زیرا کنش‌های متنی مانند «سیروا» و «فَأَنْظُرُوا» با الگوی ساختار روایتی در فراقش باز نمودی پیوند برقرار کرده است. چون در تصویر نیز کنش غواصی وجود دارد. هم‌چنین، در قسمتی از این آیه شریفه اشاره شده که «سیروا فی الأَرْضِ» که مطابق با الگوی درخواست‌کننده یا تقاضاگر در الگوی تماس در فرانقش تعاملی است زیرا بر اساس این الگو، به دلیل تماس مستقیم کنشگر به بیننده او را به جهان درون قاب دعوت می‌کند و متن نیز بر اساس قسمتی از متن آیه (سیروا فی الأَرْضِ) انسان را دعوت به گشت و گذار و توجه و دیدن نعمت‌های خداوند و آفرینش شگفت‌انگیز کرده است و در این قسمت تناسب بین فرانقش ترکیبی با فرانقش‌های باز نمودی و تعاملی به دلیل وحدت موضوعی ایجاد شده است.

نمونه پژوهشی دوم (از کتاب عربی، زبان قرآن پایه یازدهم)

تصویر و متن ۵-۲

(Arabic, the language of Quran in 11th grade, 2022: 91)

تحلیل بصری تصویر از نظر فرانش بازنمودی

این تصویر از نظر الگوی بصری دارای ساخت مفهومی می‌باشد. هرچند تصویر کنش‌های گوناگون افراد بازنمایی شده در قالب گوناگون را روایت می‌کند، اما کل تصاویر به عنوان یک قاب که در این شکل ۵-۲ به کار رفته دارای ساخت مفهومی از نوع طبقه‌بندی است. این نوع از تصاویر به منظور طبقه‌بندی عناصر موجود در تصویر حول محور یک موضوع واحد به کار برده می‌شوند و یکی از راهکارهای ساده و قدیمی برای معرفی و طبقه‌بندی موضوعات در کتاب‌های آموزشی زبان، استفاده از این نوع تصاویر است. این تصویر نیز معنای واحدی از مجموع تصاویر برای بیننده ارائه می‌کند که همان اهمیت کار و تلاش است.

تحلیل بصری تصویر از نظر فرانش تعاملی

از نظر الگوی تماس به دلیل اینکه اشخاصی که در ۶ مورد از تصاویر هستند، هیچگونه نگاهی به بیننده بیرون تصویر ندارند و هم‌چنین، هیچگونه تماس چشمی قابل قبولی بین آنها و بیننده شکل

نگرفته، در حالت ارائه‌دهنده قرار می‌گیرند. از این رو، مشارکت‌کنندگان و اشخاص تصاویر با نگاه به شخص یا مکانی غیر از بیننده، انفصال و جدایی را به وجود آورده و تماسی با بیننده برقرار نکرده‌اند. از نظر فاصله، اکثر تصاویر طبقه‌بندی شده این شکل (۶ مورد) دارای نمای لانگ شات یا دور می‌باشد؛ به دلیل اینکه بدن مشارکت‌کنندگان و افراد بازنمایی شده به طور کامل نشان داده شده است؛ از این رو، دلالت بر فاصله و رابطه غیر شخصی بیننده با موضوع و اشخاص تصویر دارد. از نظر نگرش، زاویه دید بیش‌تر تصاویر به حالت نیم‌رخ است که این موضوع نیز جدا بودگی بیننده از اشخاص داخل تصویر را نشان می‌دهد.

تحلیل بصری تصویر و رابطه آن با متن از نظر فرانشیز ترکیبی

بررسی مجزای تصویر

در حالت کلی این تصویر به دلیل ساختار مفهومی طبقه‌بندی که دارد نمی‌توان الگوی ترکیب‌بندی را برای آن در نظر گرفت. هم‌چنین، تمامی تصاویر طبقه‌بندی شده دارای ارزش اطلاعاتی یکسان می‌باشند و تا حدودی در اندازه و جایگاه یکسانی از هم قرار دارند. بنابراین، در این تصاویر هیچ عنصر مجزا و واحدی از برجستگی لازم برخوردار نیست و همه تصاویر روی یک موضوع واحد یعنی اهمیت کار و تلاش تمرکز دارند. قاب‌بندی در این تصاویر با توجه به ساختار مفهومی طبقه‌بندی به نوعی به کار برده شده که عناصر تصاویر گوناگون در کنار هم، دارای وحدت موضوعی (اهمیت کار و تلاش) می‌باشند.

بررسی رابطه تصویر با متن

تصویر در بالا و متن در زیر آن درج شده است که از الگوی ایده آل در بالا و واقعی در پایین کرس و ن لیوون تبعیت می‌کند. در این تصویر و متن نیز پیوستگی و تناسب برقرار شده است. دلیل آن وحدت موضوعی است که بین عنصر برجسته متن (سعی) و موضوع کل تصویر طبقه‌بندی (کار و تلاش) برقرار شده است. هم‌چنین، می‌توان فرانشیزهای ترکیبی را در این تصویر و متن با فرانشیزهای باز نمودی و تعاملی پیوند داد؛ به دلیل اینکه در متن هم به کنشگر (انسان) و هم به موضوع کنش (کار و تلاش) اشاره شده است. هم‌چنین، با فرانشیز تعاملی نیز پیوند برقرار کرده است؛ زیرا در آنجا اشاره شد که تصاویر در حالت ارائه‌دهنده قرار دارد و این نوع از تصاویر به باور کرس و ن لیوون «موضوعی را می‌خواهند به بیننده القاء کنند» که متناسب با موضوع ارائه دهنده و برجسته متن که «سعی» است و برجسته شده می‌باشد. از این رو، هم موضوع تصویر و هم موضوع متن

همین اهمیت کار و تلاش را هم به صورت بصری به هم به صورت متنی می‌رسانند. بنابراین، این متن که «آیه ۳۹ سوره نجم است» با تصویر از لحاظ اینکه دارای موضوع مشترک است و با فرانشی های باز نمودی و تعاملی پیوند برقرار کرده، تناسب بالا دارد.

نمونه پژوهشی سوم (از کتاب عربی، زبان قرآن پایه دوازدهم)

تصویر و متن ۳-۵

(Arabic, the language of Quran in 12th grade, 2022: 71)

پژوهشگاه علمی انسانی و مطالعات فرهنگی

تحلیل بصری تصویر از نظر فرانشی باز نمودی

این تصویر از لحاظ الگوی بصری، روایتی از نوع گذرا می‌باشد. زیرا می‌توان در این عکس برداری از کنشگران (نمازگزاران) به سوی عنصر هدف کنش (کعبه) ترسیم کرد. بنابراین، هم کنش و هم هدف هر دو در تصویر وجود دارند. به بیان دیگر، بردار کنش را حالت رکوع نماز خواندن افراد بازنمایی شده می‌سازد که به سمت هدف کنش، یعنی خانه خداوند یا کعبه است. اجزاء و عناصر موجود در تصویر، کعبه و محیط اطراف یعنی نمای مسجد الحرام و نمازگزاران می‌باشند که همه در راستای معرفی محیط کعبه است.

تحلیل بصری تصویر از نظر فرانشس تعاملی

از نظر تماس، این تصویر در حالت ارائه‌دهنده قرار دارد زیرا هیچ کدام از افراد و کنشگران داخل تصویر به بیننده نگاه نمی‌کنند. همه رو به کعبه برای انجام کنش مشترک (نماز) هستند. از نظر فاصله، این تصویر در نمای لانگ شات است. به دلیل اینکه کل افراد بازنمایی شده و محیط اطراف آن در نمای دور به تصویر کشیده شده است. از این رو، دلالت بر فاصله بین عناصر داخل تصویر و بیننده دارد. از نظر نگرش، زاویه دید نسبت به کعبه، مماس و نسبت به افراد حاضر در تصویر، مایل به کار رفته که به دلیل عدم زاویه دید مستقیم به نوعی دلالت بر جدا بودگی بیننده از تصویر دارد.

تحلیل بصری تصویر و رابطه آن با متن از نظر فرانشس ترکیبی

بررسی مجزای تصویر

از نظر ارزش اطلاعاتی این تصویر دارای الگوی مرکز - حاشیه می‌باشد زیرا کعبه در مرکز تصویر و بقیه عناصر بازنمایی شده از قبیل کنشگران و نمای مسجد الحرام و سایر عناصر در حاشیه و اطراف آن قرار دارد. هم‌چنین، برجسته‌ترین عنصر در این تصویر کعبه می‌باشد؛ به دلیل قرارگیری آن در مرکز و شکل دهنده هدف کنش و اینکه همه اجزا و عناصر تصاویر حول محور آن بازنمایی شده‌اند. از نظر قاب‌بندی نیز بین اجزاء و عناصر پیوستگی وجود دارد زیرا کنشگران دور خانه خدا در حال انجام کنش مشترک می‌باشند و عنصری بازنمایی نشده که جدا کننده آنها از یکدیگر باشد.

بررسی رابطه تصویر با متن

در این تصویر متن مربوطه (سوره ابراهیم آیه ۴۰) که با مضمون دعایی می‌باشد، در پایین در جایگاه واقعی می‌باشد و تصویر در بالا و جایگاه ایده آل. از این رو، این تصویر متن نیز مطابق با الگوی ایده آل و واقعی کرس و ون لیوون می‌باشد. از نظر محتوایی بین متن و تصویر در چند جهت تناسب برقرار است. در متن زیر تصویر آیه با مضمون دعایی برای ادای نماز می‌باشد و خداوند در این آیه بیان می‌کند از زبان بنده‌اش «رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَ تَقَبَّلْ دُعَاءِ» که با محیط کعبه و کنشگران در آن که در حال نماز و دعا می‌باشند تناسب برقرار کرده است. از نظر پیوند فرانشس ترکیبی با فرانشس بازنمودی و پیوستگی عناصر بین تصویر و متن، می‌توان «رَبِّ» را در متن به کعبه در تصویر و «مُقِيمَ الصَّلَاةِ» را در متن به کنشگران (نمازگزاران) بازنمایی شده در تصویر نسبت داد، اما با فرانشس تعاملی از منظر الگوی تماس، تصویر و متن در تضاد می‌باشند و نمی‌توان

پیوند برقرار کرد زیرا در تحلیل بصری الگوی تماس اشاره شد که تصویر به دلیل عدم نگاه کنشگران به بیننده بیرون قاب در حالت ارائه‌دهنده قرار دارد، اما آیه زیر تصویر که متن دعائی و ندایی است در حالت درخواست‌کننده قرار دارد؛ زیرا در این آیه اشاره شده به درخواست بنده (از زبان خدا) برای اینکه خودش و فرزندانش برپا دارنده نماز قرار گیرند. این پیام درخواست و تقاضا در کلمه امر «اجْعَلْنِي» در متن می‌باشد. پس متن در فرانش ترکیبی با تعاملی پیوند برقرار نکرده است و در این قسمت مطابق با نظریه کرس و ون لیوون که «فرانش ترکیبی برقرار کننده پیون با معنای تعاملی است» نمی‌باشد.

در ادامه محورهای اصلی تحلیل‌های صورت گرفته کل مواد پژوهشی (تصاویر اصلی کتاب‌های عربی پایه دهم، یازدهم و دوازدهم) بر اساس فرانش‌های باز نمودی، تعاملی و ترکیبی نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون در جداول ۲، ۳ و ۴ ارائه شده است.

جدول ۲. دسته‌بندی تحلیل تصاویر انجام شده بر اساس محورهای اصلی فرانش باز نمودی

ردیف	الگوی بصری (ساخت)	نوع الگو یا ساخت	کنشگر یا عنصر اصلی	ردیف	الگوی بصری (ساخت)	نوع الگو یا ساخت	کنشگر (ان) یا عناصر اصلی
۱	مفهومی	نمادین	درخت	۱۱	مفهومی	تحلیلی	حیوانات جنگل
۲	مفهومی	تحلیلی	دانش آموزان دختر	۱۲	مفهومی	تحلیلی	کتاب قرآن
۳	روایتی	گذرا	دختر بچه	۱۳	مفهومی	تحلیلی	تابلو
۴	مفهومی	تحلیلی	آیه قرآن	۱۴	روایتی	گذرا	پیامبر (ص)
۵	روایتی	ناگذرا	غواص	۱۵	مفهومی	طبقه‌بندی	
۶	مفهومی	تحلیلی		۱۶	مفهومی	طبقه‌بندی	
۷	مفهومی	تحلیلی		۱۷	مفهومی	تحلیلی	انسان
۸	مفهومی	نمادین	دلفین	۱۸	مفهومی	تحلیلی	مرقد پیامبر (ص)
۹	مفهومی	طبقه‌بندی		۱۹	مفهومی	طبقه‌بندی	
۱۰	مفهومی	تحلیلی	شاعران	۲۰	روایتی	گذرا	کعبه

جدول ۳. دسته‌بندی تحلیل تصاویر انجام شده بر اساس محورهای اصلی فرانشش تعاملی

ردیف	تماس	فاصله (نما)	زاویه دید (نگرش)	ردیف	تماس	فاصله (نما)	زاویه دید (نگرش)
۱	نمایشی	مدیوم شات	روبرو	۱۱	نمایشی	مدیوم شات	روبرو
۲	ارائه‌دهنده	لانگ شات	بالا	۱۲	نمایشی	مدیوم شات	مایل
۳	ارائه‌دهنده	مدیوم شات	روبرو	۱۳	نمایشی	مدیوم شات	پایین
۴	نمایشی	مدیوم شات	روبرو	۱۴	ارائه‌دهنده	لانگ شات	روبرو
۵	درخواست‌کننده	لانگ شات	روبرو	۱۵	ارائه‌دهنده	لانگ شات	مایل
۶	نمایشی	لانگ شات	مایل	۱۶	ارائه‌دهنده	مدیوم شات، لانگ شات	مایل
۷	نمایشی	لانگ شات	بالا	۱۷	ارائه‌دهنده	لانگ شات	روبرو
۸	درخواست‌کننده	کلوزآپ	روبرو	۱۸	نمایشی	لانگ شات	روبرو
۹	ارائه‌دهنده	لانگ شات	روبرو	۱۹	نمایشی	لانگ شات، مدیوم شات	روبرو، مایل
۱۰	ارائه‌دهنده	مدیوم شات	روبرو	۲۰	ارائه‌دهنده	لانگ شات	مایل

جدول ۴. دسته‌بندی تحلیل تصاویر انجام شده بر اساس محورهای اصلی فرانشش ترکیبی

میزان رابطه متن و تصویر	تناسب با فرانشش‌های بازنمودی و تعاملی	ارزش اطلاعات برجستگی	ارزش اطلاعات ردیف	میزان رابطه متن و تصویر	تناسب با فرانشش‌های بازنمودی و تعاملی	ارزش اطلاعات برجستگی	ارزش اطلاعات ردیف
متوسط	بازنمودی: دارد تعاملی: ندارد	گوزن	۱۱	کم	بازنمودی: ندارد تعاملی: ندارد	مرکز-حاشیه درخت	۱
زیاد	بازنمودی: دارد تعاملی: دارد	کتاب قرآن	۱۲	کم	بازنمودی: ندارد تعاملی: ندارد		۲
متوسط	بازنمودی: دارد تعاملی: ندارد	تابلو	۱۳	زیاد	بازنمودی: دارد تعاملی: دارد	دختر بچه	۳
کم	بازنمودی: ندارد تعاملی: ندارد	پیامبر (ص)	۱۴	متوسط	بازنمودی: دارد تعاملی: ندارد	آیه قرآن	۴
زیاد	بازنمودی: دارد تعاملی: دارد		۱۵	زیاد	بازنمودی: دارد تعاملی: دارد	غواص	۵
زیاد	بازنمودی: دارد تعاملی: دارد		۱۶	متوسط	بازنمودی: دارد تعاملی: ندارد		۶
متوسط	بازنمودی: ندارد تعاملی: دارد	انسان	۱۷	متوسط	بازنمودی: دارد تعاملی: ندارد	ساختمان	۷
کم	بازنمودی: ندارد تعاملی: ندارد	گنبد خضراء	۱۸	متوسط	بازنمودی: ندارد تعاملی: دارد	دلفین	۸
متوسط	بازنمودی: دارد تعاملی: ندارد		۱۹	زیاد	بازنمودی: دارد تعاملی: دارد		۹
متوسط	بازنمودی: دارد تعاملی: ندارد	کعبه	۲۰	زیاد	بازنمودی: دارد تعاملی: دارد		۱۰

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش تصاویر و متون اصلی دروس کتاب‌های عربی متوسطه دوم بر اساس ابعاد گوناگون فرانش‌های بازنمودی، تعاملی و ترکیبی نظریه دستور خوانش تصاویر کرس و ون لیوون مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها و نتایج پژوهش بر اساس الگوهای تحلیل شده با ذکر فراوانی و درصد در جداول مربوط به هر یک از این فرانش‌ها ارائه می‌شود.

همان‌گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، چگونگی توزیع تصاویر مورد بررسی از لحاظ الگوی بصری در فرانش بازنمودی با ذکر درصد آورده شده است.

جدول ۵. توصیف فراوانی و درصد محورهای اساسی فرانش بازنمودی در تصاویر مورد بررسی

مقطع		دهم		یازدهم		دوازدهم	
فرانش بازنمودی		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
ساخت	گذرا	۱	۱۲,۵۰٪	۱	۱۴,۲۸٪	۱	۲۰٪
روایتی	ناگذرا	۱	۱۲,۵۰٪	۰	۰,۰۰٪	۰	۰,۰۰٪
	طبقه‌بندی	۰	۰,۰۰٪	۲	۲۸,۵۷٪	۲	۴۰٪
ساخت	نمادین	۲	۲۵٪	۰	۰,۰۰٪	۰	۰,۰۰٪
مفهومی	تحلیلی	۴	۵۰٪	۴	۵۷,۱۴٪	۲	۴۰٪
	جمع	۸	۱۰۰٪	۷	۱۰۰٪	۵	۱۰۰٪

تصاویر دارای ساخت مفهومی نسبت به ساخت روایتی بسیار بیش‌تر می‌باشند. از این از مجموعه تصاویر ۱۶ مورد معادل ۸۰٪ دارای ساخت مفهومی و تنها ۴ مورد معادل ۲۰٪ دارای ساخت روایتی هستند. در تصاویر مفهومی برخلاف تصاویر روایتی که در آن کنش و حرکات عناصر انسانی منعکس می‌شود، بیش‌تر به معرفی اشیاء، مکان‌ها و انسان‌ها (بدون انجام کنشی) پرداخته می‌شود و به دانش آموزان کمک می‌کند تا ویژگی‌های افراد، حیوانات و اشیاء را بیاموزند؛ اما تصاویر روایتی که کمک‌کننده به دانش آموزان برای کسب اطلاعات گوناگون از رویدادها است، بسیار کم به کار برده شده‌اند. بنابراین، به نسبت متوازن از الگوهای روایتی و مفهومی در تصاویر استفاده نشده است. هم‌چنین، موضوع اکثر تصاویر نیز مربوط به انسان و کنش‌های انسانی نیست که باتوجه به ازدیاد تصاویر

مفهومی منطقی به نظر می‌رسد. بیش‌تر تصاویر مفهومی از نوع تحلیلی (۱۰ مورد معادل ۶۲,۵٪) می‌باشند که متناسب با اهداف این نوع تصاویر یعنی معرفی اشیا مکان‌ها و عناصر بازنمایی شده برای دانش‌آموزان است.

در جدول ۶ نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها از منظر فرانتش تعاملی آورده شده است.

جدول ۶. توصیف فراوانی و درصد محورهای اساسی فرانتش تعاملی در تصاویر مورد بررسی

مقطع		دهم		یازدهم		دوازدهم	
فرانتش تعاملی		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
تماس	ارائه‌دهنده	۲	۲۵٪	۴	۵۷,۱۴٪	۳	۶۰٪
	درخواست‌کننده	۲	۲۵٪	۰	۰,۰۰٪	۰	۰,۰۰٪
	نمایشی (فاقد تماس)	۴	۵۰٪	۳	۴۲,۸۵٪	۲	۴۰٪
	جمع	۸	۱۰۰٪	۷	۱۰۰٪	۵	۱۰۰٪
فاصله (نما)	کلوزآپ	۱	۱۲,۵۰٪	۰	۰,۰۰٪	۰	۰,۰۰٪
	مدیوم شات	۳	۳۷,۵۰٪	۴	۵۷,۱۴٪	۰	۰,۰۰٪
	لانگ شات	۴	۵۰٪	۳	۴۲,۸۵٪	۳	۶۰٪
	مدیوم شات و لانگ شات	۰	۰,۰۰٪	۰	۰,۰۰٪	۲	۴۰٪
	جمع	۸	۱۰۰٪	۷	۱۰۰٪	۵	۱۰۰٪
زاویه دید	روبرو	۵	۶۲,۵۰٪	۴	۵۷,۱۴٪	۲	۴۰٪
	مایل	۱	۱۲,۵۰٪	۲	۲۸,۵۷٪	۱	۲۰٪
	بالا	۲	۲۵٪	۰	۰,۰۰٪	۰	۰,۰۰٪
	پایین	۰	۰,۰۰٪	۱	۱۴,۲۸٪	۰	۰,۰۰٪
	روبرو - مایل	۰	۰,۰۰٪	۰	۰,۰۰٪	۲	۴۰٪
	جمع	۸	۱۰۰٪	۷	۱۰۰٪	۵	۱۰۰٪

از نظر الگوی تماس، اکثر تصاویر (۱۸ مورد معادل ۹۰٪) در حالت ارائه‌دهنده و نمایشی قرار دارند تا در حالت درخواست‌کننده. از این رو، در بیش‌تر تصاویر امکان تماس و ارتباط بین بیننده (دانش آموز) و موضوع تصویر وجود ندارد. بنابراین، نقش دانش آموز در این نوع تصاویر یک ناظر نامرئی است و عناصر و اجزاء بازنمایی شده به عنوان موضوعی برای تفکر به او نشان داده می‌شوند که با توجه به آموزشی بودن کتاب‌ها منطقی به نظر می‌رسد. همان‌گونه که در جدول ۶ مشاهده می‌شود از نظر فاصله، تصاویر دارای نمای لانگ شات (۱۲ مورد معادل ۶۰٪) بیش‌تر از تصاویر دارای نمای مدیوم شات هستند و تصاویر دارای نمای کلوزآپ (۱ مورد) بسیار کم به کار برده شده‌اند که دلالت بر فاصله و رابطه غیر صمیمی دانش آموز با اجزاء و عناصر تصاویر دارد. اما زاویه دید اکثر تصاویر از روبرو (۱۳ مورد معادل ۶۵٪) می‌باشد که حس برابری و تشابه بین دانش آموز و اجزاء بازنمایی شده را می‌رساند اما زاویه دید لانگ شات در اکثر تصاویر تا حد زیادی این حس مشارکت و صمیمیت را از بین می‌برد و به نوعی در این دو الگوی فرانشس تعاملی، تناقض در معادل معنایی تصاویر وجود دارد که از نقاط ضعف تصاویر می‌باشد و باعث می‌شود دانش آموزان در فهم اهداف آموزشی تصاویر دچار مشکل شوند.

نتایج پژوهش بر اساس الگوهای تحلیل شده فرانشس ترکیبی با ذکر فراوانی و درصد در جدول ۷ آورده شده است.

جدول ۷. توصیف فراوانی و درصد محورهای اساسی فرانشس ترکیبی در تصاویر مورد بررسی

مقطع	دهم	یازدهم	دوازدهم	مقطع
فرانشس ترکیبی	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مرکز-حاشیه	۴	۵۰٪	۴	۵۷,۱۴٪
ارزش و مرکزگرا	۴	۵۰٪	۳	۴۰٪
اطلاعاتی فاقد ارزش اطلاعات	۴	۵۰٪	۲	۴۲,۸۵٪
جمع	۸	۱۰۰٪	۷	۱۰۰٪
میزان کم	۲	۲۵٪	۱	۱۴,۲۸٪
تناسب متن و تصویر	۴	۵۰٪	۲	۲۸,۵۷٪
زیاد	۲	۲۵٪	۱	۱۴,۲۸٪
جمع	۸	۱۰۰٪	۷	۱۰۰٪

از نظر ارزش اطلاعات، حدود نیمی از تصاویر (۹ مورد معادل ۴۵٪) دارای الگوی ارزش اطلاعاتی نیستند که باعث می‌شود دانش آموزان به دلیل عدم برجستگی و جاگیری مناسب عناصر نتواند به صورت کامل به موضوع و هدف آموزشی تصویر پی ببرند که این هم از نقاط ضعف به شمار می‌رود. از نظر میزان رابطه و تناسب بین متن و تصویر و میزان پیوندی این فرانش با فرانش های بازنمودی و تعاملی بر اساس نظریه کرس و ون لیوون، در اکثر تصاویر (۱۳ مورد معادل ۶۵٪) تناسب کامل بین فرانش ترکیبی با بازنمودی و تعاملی و میان متن و تصویر در حد ایده آل برقرار نشده است که از نقاط ضعف دیگر تصاویر در این فرانش به شمار می‌رود. بنابراین، با توجه به یافته‌های پژوهش، لازم است در الگوهای بصری تصاویر یعنی الگوی روایتی و الگوی مفهومی به نسبت متوازن در تصاویر کتاب‌های درسی به کار برده شوند تا دانش آموزان هم درباره رخدادها اطلاعات کسب کنند و تأمل کنند و هم ویژگی‌های افراد، حیوانات و اجزای بازنمایی شده تصاویر را بیاموزند. همچنین، تناسب کاملی بین تصاویر با متن‌های مربوطه صورت گیرد تا موجب سودمندی و کارایی بیش‌تر تصاویر و به تبع آن درک بهتر متن و تسریع یادگیری برای دانش آموزان شود.

منابع

- Aghaei Nezhad, B., & Jalaei, M. (2022). *derasat ol vazifatol tamsiliyya fi sovar ol kotob al-Arabiyyah lel marhalat ol saneviyyatol oula fel madaresele iraniyya, Arabic language and literature*, 18(65), 97-124.
- Aghaei Nezhad, B., & Jalaei, M., & Sayyadi nezhad, R. (2022). *Derasat ol simiolojiye lel- sovar ol- kotob ol- Arabiyyah lel marhalat ol- sanaviat ol- oula fel madaresele Iraniyya based on the theory of Kress and Van Leeuwen, Lesan mobin*, 14(49), 43-67.
- Ahmadi Babasalari, Z., & Yazdani, S., & Rabi, A. (2020). *studying the pictures of Persian teaching books, teaching Farsi to non- farsi language learners*, 9(1), 129-148.
- Al abed, A. (2008). *Mabahees fi simiaeiya tabatol oula*. almaghreb: dalar ghareen.
- Gharib, A. (2001). *mojamol oloum tarbiyyah*, manshourat Alamol tarbiyyah. Selseleye 10-9. T3.
- Hibbing, A. N., & Rankin-Ericson, J. L. (2003). *A picture is worth a thousand words: Using visual image to improve comprehension for middle school struggling readers. The Reading Teacher*, 56(8), 758-770.
- Hutchinson, T., & Torres, E. (1994). *The textbook as agent of change. ELT Journal*. 48(4), 315-328.
- Joulharzade, M. (2017). *studying the process of meaning production in imposed war based on social semiotic (M.A thesis, Art university of Karaj)*.
- Kress, G., & van Leeuwen, T. (2006). *Reading images: The grammar of visual design (2nd ed)*. New York: Routledge.

- Nazari Monzam, H., & Mousavi, R. (2016). studying and criticize the role of picture in teaching Arabic in Arabic books to non-Arabs, case study: tarikhol Adabol Arabi, works of Hana alfakhouri), *researching and writing university books*, 20(2), 26-44.
- Oxford English Dictionary*. (1989). (second edition): image.
- Research and management organization. (2022). *Arabic the language of Quran (1). tenth grade of high senior school*. office of publishing books of high school and general books. graduating organization of Islamic republic of Iran.
- Research and management organization. (2022). *Arabic the language of Quran (2). 11th grade of high senior school*, office of publishing books of high school and general books. graduating organization of Islamic republic of Iran.
- Research and management organization. (2022). *Arabic the language of Quran (3). 12th grade of high senior school*. office of publishing books of high school and general books, graduating organization of Islamic republic of Iran.
- Rezaei, T., & Sojoudi, F. (2015). sexual description in visual texts in English teaching books for non- English learners from social semiotic point of view, case study American English File (2) Four Corners (2), Interchange (2), *language research*, 3(24), 115- 140.
- Rouhani, A., & Deiri, Kh. (2017). Studying English books for first high school in social semiotic. *Pazhouhesh zaban shenakhti dar zaban haye khareji*, 7(1), 99-128
- Sa'adi, A. (2009). Al-souratol fi ketabel madresi (resalatol majister, al markazol tarbouya jomhouriyat ol magh rebiyyat ol marakesh).
- Taghipour, R., & Yavari, F., Marasi.M. (2019). sexual description in painters works from semiotic point of view pictures. *Woman in culture and art*. 11(1), 65-88.
- Tahririan, M.H., & Sadri, A. (2013), analyzing the pictures of English books in high school, *practical linguistic*. 16(2), 137-160.
- Tanhaei Ahari, N., & Ameri, H., & Ameri A., & Shoeiri, H. (2020). the relation between text and picture in English books, based on speech semiotic and semantic, *language research*, 12(27), 149-176.
- Van Leeuwen, (2016), *studying social semiotic, translation*. M Noubakht.Tehran: Elmi pub.
- Zamiran, M. (2004). *semiotic of Tehran art*. Ghesse publication.
- Zargar balaye jam, Sh., & Modarrese khiabani, Sh., & Hejazi M.J. (2020). social variety in pictures of English teaching books, Prospects. *Zaban shenakhti magazine, Pazhoheshgah oloume ensani va motaleate farhangi*. 11(1), 93- 114.
- Zohrabi, M., (2007), the role of text and picture in learning, *Allameh magazine*. 7(13), 249-260.

Extended Abstract

Studying and analyzing the pictures of “Arabic, the language of Quran” in high senior school based on the theory of picture reading grammar by Kress and van Leeuwen (2006)

Behnam Aghaei Nezhad¹, Rouhollah Saijadi Nezhad², Ali Najafi Ivaki³

Introduction

Because textbooks play an essential role in education and are one of the most important components of the educational system, they should be constantly reviewed and revised according to new research findings. One of the important components of textbooks is pictures. Numerous researches have shown that, whenever text and image are used simultaneously for education, the amount of learning is higher than when only texts are used; Therefore, in the present research, the images of high senior school Arabic textbooks (literature and humanities major) under the title "Arabic, the language of the Qur'an 1,2 and 3" are examined based on the theory of picture reading grammar by Kress and van Leeuwen. Van Leeuwen and Kress used Michael Halliday's system-based role-oriented grammar as the basis of their study and applied this theory to analyze images. Kress and Van Leeuwen changed the systematic grammatical meta-roles from the intellectual meta-role to the representational meta-role, from the interpersonal to the interactive meta-role, and from the textual meta-role to the composite one to use in their theory for the analysis and reading of images. In the "grammar of reading pictures" approach, the role of representation is equivalent to the role of thinking in language. This meta-role is related to the constituent parts of images such as objects, persons, and places. The new idea of reading images theory is to analyze images in terms of representational meta-role related to emphasis on the syntax of images as a representational source. Kress and van Leeuwen have divided these visual syntax patterns into two narrative patterns and conceptual patterns based on their function in creating meaningful connections between image components. In the interactive meta-role, the direction of looking at the participants in the image, the quality of placement of these participants and the message provided by the images, forms the interactive meta-role. In understanding the meanings by the observer, are influenced by three factors of contact, social distance, and attitude (viewing angle). Mixed metamorphisms are mostly used to analyze sources that use

1. Ph.D. Candidate of Arabic Language and Literature at Kashan University, Iran.

(b.ghaeinejad1@gmail.com)

2. Associate Professor in the Department of Arabic Language and Literature at Kashan University, Iran.

(Corresponding Author). (saijadi57@gmail.com)

3. Associate Professor in the Department of Arabic Language and Literature at Kashan University, Iran.

(najafi.ivaki@yahoo.com)

images and texts together to convey a meaning, such as newspapers, magazines and textbooks which contain both texts and images. Composite meanings integrate interactive and representational meta-roles to form a meaningful whole.

Research questions: The research questions are:

- How are the pictures of high senior school Arabic books evaluated based on Kress and Van Leeuwen's picture reading theory?
- To what extent are the pictures of high senior school Arabic books compatible with the representational, interactive and hybrid role of Kress and Van Leeuwen's theory?

Methods: The current research was carried out using a qualitative and descriptive method of content analysis and based on the theory of Kress and van Leeuwen's picture reading grammar. The statistical population of this research is the high senior school Arabic books of the 10th, 11th and 12th grades of the literature and humanities field published in 1401. The units analyzed and examined in this research are the input and original images along with the text of each of the lessons of the mentioned books. Considering that 10th grade Arabic books include eight lessons, 11th grade includes seven lessons, and 12th grade includes five lessons, the research items include 20 such main pictures of the lessons along with the related text. The images of these books were analyzed from the perspective of representational, interactive and hybrid meta-roles of the above theory.

Results: The findings of the research show that from the set of images, 16 cases equal to 80% have conceptual structure and only 4 cases equal to 20% have narrative structure. Most of the conceptual images are of analytical type (10 cases equal to 62.5%), which is in accordance with the goals of this type of images, i.e. introducing objects, places and elements represented without action. In terms of the contact pattern, most of the images (18 cases equal to 90%) are in presentation mode. In terms of distance, the images with a long shot view (12 cases equal to 60%) are more than the images with a medium shot view, and the images with a close-up view (1 case) are used very little. But the viewing angle of most of the images is from the front (13 cases equivalent to 65%) in terms of information value, about half of the images (9 cases equivalent to 45%) do not have information value patterns. In terms of the degree of relationship and fit between the text and image and the degree of connection between this meta-role and representational and interactive meta-roles according to Kress and Van Leeuwen's theory, in most of the images (13 cases equal to 65%) this link and perfect fit between the combined meta-role with representation and interaction and the relationship between text and image is not ideal.

Discussion: The results of data analysis from the perspective of meta-representational role show that in terms of the visual pattern of meta-representational role, images with conceptual structure are much more than images with narrative structure. Therefore, in a balanced proportion, narrative and conceptual patterns have not been used in the images, and narrative images have been used very little. In terms of the interactive role of the images, it implies the distance and non-intimate relationship of the viewer with the components and elements of the images. The front view angle in the images conveys the sense of equality and similarity between the viewer and the represented components, but the long shot angle of view in most of the images greatly increases this sense of participation and it destroys the intimacy and in some way in these two patterns of interactive trans-role, there is a contradiction in the semantic equivalent of the images, which is one of the weak points of the images. In the combined role, because more than half of the images do not have informational value, it makes the learners unable to fully understand the subject and the educational purpose of the image due to the lack of

prominence and proper placement of the elements, which is one of the weaknesses of the images. Also, a complete link between the text and the image is not established in most of the images. Therefore, according to the findings of the research, for the images to be more useful and efficient and, as a result, for the students to understand the text better, it is necessary to make changes in the visual patterns of the images and the relevant texts to form a complete link and interaction between the text and the image.

Keywords: the high senior school Arabic books, picture, the theory of picture reading grammar, Kress and Van Leeuwen.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی